

Notulen van de Wannseeconferentie

I.

De volgende personen namen deel aan de bespreking over de definitieve oplossing van het jodenvraagstuk, die op 20 januari 1942 plaatsvond in Berlijn, Am Grossen Wannsee Nr. 56/58

Gouwleider dr. Meyer Chef van de hoofdafdeling politiek dr. Leibbrandt	Rijksministerie van de Bezette Gebieden in het Oosten
Staatssecretaris dr. Stuckart	Rijksministerie van Binnenlandse Zaken
Staatssecretaris Neumann	Bureau van de Commissaris voor het Vierjarenplan
Staatssecretaris dr. Freisler	Rijksministerie van Justitie
Staatssecretaris dr. Buhler	Bureau van de Generaal-gouvernement
Onderstaatssecretaris dr. Luther	Buitenlandse Zaken
<i>SS-Oberfuehrer</i> Klopfer	Partijkanselarij van de NSDAP
<i>Ministerialdirektor</i> Kritzinger	Rijkskanselarij

SS-Gruppenfuehrer Hofmann (Luitenant-generaal van de SS)	Hoofdbureau voor Rassen en Vestiging
SS-Gruppenfuehrer Mueller (Luitenant-generaal van de SS) SS-Obersturmbannfuehrer Eichmann (SS-majoor)	Hoofdbureau voor de Rijksveiligheid
SS-Oberfuehrer dr. Schoengarth Bevelhebber van de Veiligheidspolitie en SD	Veiligheidspolitie en SD
SS-Sturmbannfuehrer dr. Lange Bevelhebber van de Veiligheidspolitie en de SD in Letland, vertegenwoordiger van de hogere SS- en politiechef en Oostland	Veiligheidspolitie en SD

II.

De Chef van de Sicherheitspolizei en de SD, SS-Obergruppenfuehrer Heydrich, begon met de mededeling, dat hij door de rijksmaarschalk tot gevolmachtigde voor de voorbereiding van de eindoplossing van het Europese Jodenvraagstuk was benoemd en wees erop dat men voor deze bespreking was uitgenodigd om klaarheid te brengen in principiële vraagstukken. De wens van de rijksmaarschalk hem een ontwerp omtrent de organisatorische, economische en financiële problemen m.b.t. de eindoplossing van het Jodenvraagstuk te doen toekomen, vereist met het oog op een inachtnemen van gelijke richtlijnen, een voorafgaande gemeenschappelijke behandeling door alle, onmiddellijk bij deze vraagstukken betrokken centrale instanties.

De organisatorische leiding bij het realiseren van de eindoplossing van het Jodenvraagstuk moet, ongeacht geografische grenzen, centraal berusten bij de Reichsfuehrer-SS en de chef der Duitse politie (Chef der Sicherheitspolizei en de SD).

De Chef van de Sicherheitspolizei en van de SD gaf hierop een korte terugblik over de tot dusver gevoerde strijd tegen deze tegenstander. De meest essentiële kenmerken hiervan bestaan uit:

- a/ het verdringen van de Joden uit de afzonderlijke sectoren van het maatschappelijk leven in Duitsland;
- b/ het verdringen van de Joden uit de leefruimte van het Duitse volk.

Bij het uitvoeren van dit programma werd als enig mogelijke en voorlopige oplossing, de versnelde emigratie der Joden uit het Rijksgebied in versterkte mate en op planmatige wijze aangepakt.

Bij beschikking van de rijksmaarschalk werd in januari 1939 een Rijkscentrale voor de Joodse emigratie opgericht, met welke leiding de Chef der Sicherheitspolizei en de SD werd belast. Deze centrale had in het bijzonder tot taak:

- a/ alle maatregelen te treffen ter voorbereiding van een versterkte emigratie van de Joden;
- b/ de emigratiestroom te leiden;
- c/ de uitvoering van de emigratie in individuele gevallen te versnellen.

Het doel dat voor ogen stond was, op legale wijze de Duitse leefruimte van Joden te zuiveren.

De nadelen die een dergelijke geforceerde emigratie met zich meebracht, stonden alle instanties duidelijk voor ogen. Deze moesten echter, gezien het ontbreken van andere oplossingen, voorlopig op de koop toe worden genomen.

De werkzaamheden voor de emigratie waren in de hierna volgende tijd niet slechts een Duits probleem, doch ook een probleem waarmee de officiële instanties van de definitieve resp. (voorlopige) immigratielanden zich bezig moesten houden. De financiële moeilijkheden, zoals de verhoging van de gelden voor papieren en vestiging door de verschillende buitenlandse regeringen, het ontbreken van scheepsruimte, de voortschrijdende beperking of blokkade van de immigratie, legden dit streven naar emigratie buitengewoon grote moeilijkheden in de weg. Ondanks deze moeilijkheden werden sedert het overnemen van de macht tot en met de dag van afsluiting 31-10-1941 in totaal ongeveer 537.000 Joden tot emigratie genoopt. Daarvan

vanaf 30-1-1933 uit Duitsland ca.	ca. 360.000
vanaf 15-3-1938 uit Oostenrijk	ca. 147.000
vanaf 15-3-1939 uit het protectoraat Bohemen en Moravië	ca. 30.000.

De financiering van de emigratie geschiedde door de Joden, resp. de Joods-politieke organisaties zelf. Om het achterblijven van het proletarische deel van de Joden te vermijden, werd volgens het principe te werk gegaan, dat de vermogende Joden het wegtrekken van de onvermogende Joden dienden te financieren; hier werd naar gelang van vermogen een dienovereenkomstige hoofdelijke aanslag, resp. emigratie-retributie opgelegd, welke voor de bestrijding van de financiële verplichtingen van de onvermogende emigrerende Joden werd gebruikt.

Naast deze opbrengst van rijksmarken zijn er deviezen vereist geweest voor de gelden voor papieren en vestiging. Om het Duitse deviezenbezit te ontzien, werden de Joodse hulporganisaties in het buitenland door de binnenlandse Joodse organisaties geïnstrueerd, dat zij voor het benodigde overeenkomstige bedrag aan deviezen dienden te zorgen. Zo werd door deze buitenlandse Joden tot en met 30-10-1941 in totaal een bedrag van ca. 9.500.000 dollar bij wijze van schenking ter beschikking gesteld.

Inmiddels heeft de Reichsfuehrer-SS en Chef der Deutsche Polizei met het oog op de gevaren van een emigratie in oorlogstijd en met het oog op de mogelijkheden in het oosten, de emigratie van Joden verboden.

III.

In de plaats van emigratie is thans als verdere oplossing - na dienovereenkomstige voorafgaande toestemming door de Fuehrer - de evacuatie van de Joden naar het oosten gekomen.

Deze akties kunnen echter uitsluitend als uitwijkmogelijkheid worden beschouwd; hier worden echter reeds de praktische ervaringen opgedaan, die met het oog op de komende eindoplossing van het Jodenvraagstuk van groot belang zijn.

Binnen het kader van deze eindoplossing van het Europese Jodenvraagstuk kamen ongeveer 11 miljoen Joden in aanmerking, die als volgt over de afzonderlijke landen zijn verdeeld:

---

land	Aantal
A. Duitsland	131.800
Oostenrijk	43.700
Oostgebieden	420.000
Generaalgouvernement	2.284.000
Bialistok	400.000
Protectoraat Bohemen en Moravië	74.000
Estland - zonder Joden -	
Letland	3.500
Litauen	34.000
België	43.000
Denemarken	5.600
Frankrijk / bezet gebied	165.000
Frankrijk / onbezet gebied	700.000
Griekenland	69.600
Nederland	160.800
Noorwegen	1.300
B. Bulgarije	48.000
Engeland	330.000
Finland	2.300
Ierland	4.000
Italië, incl. Sardinië	58.000
Albanië	200
Kroatië	40.000
Portugal	3.000
Roemenië, incl. Bessarabië	342.000
Zweden	8.000
Zwitserland	18.000
Servië	10.000
Slowakije	88.000
Spanje	6.000
Turkije (Europees gedeelte)	55.500
Hongarije	742.800
Sowjet-Unie	5.000.000
Oekraïne	2.994.684
Wit-Rusland	
zonder Bialistok	446.484
Totaal: ruim	11.000.000

De vermelde aantallen Joden in de verschillende buitenlandse staten hebben slechts betrekking op kerkelijke Joden, daar de definitie van het begrip Jood op basis van raskenmerken daar ten dele nog ontbreekt. De behandeling van het probleem in de afzonderlijke landen zal met het oog op de algemene houding en opvatting(en) op bepaalde moeilijkheden stuiten, vooral in Hongarije en Roemenië. Zo kan de Jood zich bv. nog thans in Roemenië tegen geld de nodige documenten verschaffen, die hem officieel tot buitenlands staatsburger stempelen.

De invloed der Joden op alle gebieden in de Sowjet-Unie is bekend. In het Europese deel daarvan leven ongeveer 5 miljoen, in het Aziatische gebied ternauwernood 1/4 miljoen Joden.

De verdeling volgens beroepen der in het Europese gebied van de Sowjet-Unie gevestigde Joden was ongeveer als volgt:

in de landbouw	9,1 %
arbeiders in de steden	14,8 %
in de handel	20,0 %
in overheidsdienst aangesteld	23,4 %
in vrije beroepen-geneeskunde, pers, theater	32,7 %

Onder daarvoor geschikte leiding moeten nu de Joden in het kader van de eindoplossing op passende wijze in het oosten te werk worden gesteld. In grote arbeidskolonnes, de geslachten gescheiden, zullen de Joden die tot werken in staat zijn, onder het aanleggen van wegen in deze gebieden worden gevoerd, waarbij zonder twijfel een belangrijk deel op natuurlijke wijze zal uitvallen.

Het tenslotte eventueel overblijvende gedeelte moet daar het hier ongetwijfeld om het deel met de meeste weerstand gaat dienovereenkomstig worden behandeld, daar dit, een natuurlijke selectie vertegenwoordigend, bij vrijlating als de kiem van een nieuwe Joodse opbouw dient te worden beschouwd. (Zie de ervaring van de geschiedenis).

In het kader van de praktische tenuitvoerlegging van de eindoplossing wordt Europa van het westen naar het oosten uitgekamd. Het rijksgedebiet zal inclusief Bohemen en Moravië, reeds alleen om redenen van het huisvestingsprobleem en andere sociaal-politieke noodzakelijkheden als eerste aan de beurt dienen te komen. De geëvakueerde Joden worden eerst, trein voor trein in zogenaamde doorgangsetto's samengebracht om van daaruit verder naar het oosten te worden getransporteerd.

Een belangrijke voorwaarde, zo zette SS-Obergruppenfuehrer Heydrich voorts uitvoerig uiteen, voor de tenuitvoerlegging van de evakuatie in het algemeen, is de nauwkeurige vaststelling van de categorie personen die hiervoor in aanmerking komt.

Het ligt in het voornemen om Joden van boven de 65 jaar niet te evakueren, doch hen naar een bejaardengetto - hiervoor heeft men Theresienstadt op het oog – over te brengen.

Naast deze leeftijdsklassen - van de op 31-10-1941 in Duitsland en Oostenrijk aanwezige ca. 280.000 Joden is ongeveer 30% boven de 65 jaar - worden in de Joodse bejaardengetto's voorts de zwaar verminkte Joden (uit de eerste wereldoorlog) en Joden met oorlogsonderscheidingen (EK I) opgenomen. Met deze

---

doelmatige oplossing komen de vele verzoeken tot vrijstelling (van deportatie) op slag te vervallen.

Het begin van de afzonderlijke evacuatie-acties zal in hoge mate afhankelijk zijn van de militaire ontwikkeling. Met betrekking tot de behandeling van de eindoplossing in de door ons bezette en onder onze invloedssfeer vallende Europese gebieden, werd voorgesteld dat de in aanmerking komende Sachbearbeiter van het Auswärtige Amt, met de daartoe bevoegde Referent van de Sicherheitspolizei en van de SD besprekingen voert. In Slowakije en Kroatië is deze kwestie niet bijzonder moeilijk meer, daar de essentiële problemen in dit opzicht aldaar reeds tot oplossing werden gebracht. In Roemenië heeft de regering intussen eveneens een Judenbeauftragten aangesteld. Ter regeling van het vraagstuk in Hongarije is het een vereiste om op korte termijn een adviseur voor Joodse zaken aan de Hongaarse regering toe te voegen.

Met het oog op het treffen van voorbereidingen tot de regeling van het probleem in Italië acht SS-Obergruppenfuehrer Heydrich het opnemen van contact met de politie-chef in deze aangelegenheden gewenst.

In het bezette en onbezette Frankrijk zal het oppakken van de Joden voor evacuatie naar alle waarschijnlijkheid zonder grote moeilijkheden kunnen geschieden.

Onderstaatssecretaris Luther deelde in dit verband mee, dat bij een grondige aanpak van dit probleem in sommige landen, zoals in de noordelijke staten, er moeilijkheden zullen opduiken, weshalve het aanbeveling verdient deze landen voorshands

---

nog ongemoeid te laten. Gezien het geringe aantal Joden dat hier in aanmerking komt, vormt deze opschorting dus geenszins een wezenlijke beperking.

Daarentegen voorziet het Buitenlandse Zaken geen grote moeilijkheden in het zuidoosten en westen van Europa. SS-Gruppenfuehrer Hofmann is voornemens eerst dan een Sachbearbeiter van het Rasse- und Siedlungshauptamt naar Hongarije te willen meesturen, wanneer van de zijde van de Chef der Sicherheitspolizei en de SD de kwestie daar ter plaatse wordt aangepakt.

Afgesproken werd, deze deskundige van het Hoofdbureau voor Rassen en Vestiging, die niet actief zal optreden, voorlopig officieel als assistent aan de politie-attaché toe te voegen.

IV.

Bij de uitwerking van de plannen tot de eindoplossing moeten de Neurenbergerwetten tot op zekere hoogte de basis vormen, waarbij voor een totale sanering van deze kwestie ook de oplossing van de problemen van gemengde huwelijken en van de kinderen hieruit een voorwaarde vormen.

De Chef van de Sicherheitspolizei en de SD licht met het oog op een brief van de Chef der Reichskanzlei allereerst theoretisch de onderstaande punten toe:

1) Behandeling van Mischlinge van de 1e graad

Mischlinge van de 1e graad, zijn met het oog op de eindoplossing van het Jodenvraagstuk met Joden gelijkgesteld.

Van deze behandeling worden uitgezonderd:

- a) Mischlinge van de 1e graad, die gehuwd zijn met iemand van Duitsen bloede, uit welk huwelijk kinderen zijn voortgekomen (Mischlinge van de 2e graad). Deze Mischlinge van de 2e graad zijn in wezen met Duitsers gelijkgesteld.
- b) Mischlinge van de 1e graad, aan wie door de hoogste instanties van de partij en de staat tot dusver i.v.m. bepaalde werkzaamheden of anderszins vrijstellingen zijn verleend. Ieder geval afzonderlijk moet nauwkeurig worden onderzocht, waarbij het niet uitgesloten is, dat de beslissing opnieuw ten nadele van de Mischling uitvalt.

Voorwaarden voor het verlenen van een vrijstelling, dienen steeds in beginsel de verdiensten van de Mischling in kwestie zelf te zijn. (Niet de verdiensten van een der, of beide ouders, of de huwelijkspartner van Duitsen bloede).

De Mischlinge van de 1e graad, die van de evacuatie wordt vrijgesteld, wordt - om het ontstaan van iedere nakomelingschap te beletten en het vraagstuk van de Mischlinge definitief te saneren - gesteriliseerd. De sterilisatie vindt vrijwillig plaats. Deze is echter een voorwaarde om in het rijk te mogen verblijven. De gesteriliseerde Mischling is nadien van alle beperkende bepalingen waaraan hij tot dusver is onderworpen, ontheven.

2) Behandeling van Mischlinge van de 2e graad.

De Mischlinge van de 2e graad worden in principe gerekend Duitsers van den bloede te zijn, met uitzondering van de volgende gevallen, waarin de Mischlinge van de 2e graad met de Joden worden gelijkgesteld:

- a) Afkomst van de Mischling van de 2e graad uit een bastaardhuwelijk (beide partners Mischlinge).
- b) Een van rassenstandpunt bijzonder ongunstig uiterlijke verschijning van de Mischling van de 2e graad, hetgeen hem reeds in zijn voorkomen tot de Joden doet behoren.
- c) Bijzonder slechte politie- en politieke beoordeling van de Mischling van de 2e graad, waaruit valt af te leiden dat hij zich als een Jood voelt en gedraagt.

Ook deze gevallen zullen echter dan niet als uitzonderingen worden beschouwd, wanneer de Mischling van de 2e graad met iemand van Duitsen bloede gehuwd is.

3) Huwelijken van Voljoden met personen van Duitsen bloede.

Van geval tot geval moet hier worden beslist of de Joodse partner geëvacueerd wordt, of dat hij/zij met inachtneming van het effect van een dergelijke maatregel op de Duitse verwanten van dit gemengde huwelijk, naar een bejaardengetto wordt overgebracht.

4) Huwelijken van Mischlinge van de 1e graad met personen van Duitsen bloede.

- a) Zonder kinderen. Zijn uit het huwelijk geen kinderen voortgekomen, dan wordt de Mischling van de 1e graad geëvacueerd, resp. naar een bejaardengetto overgebracht. (Dezelfde behandeling als bij de huwelijken tussen Voljoden en personen van Duitsen bloede, punt 3).
-

- b) Met kinderen. Zijn er kinderen uit het huwelijk voortgekomen (Mischlinge van de 2e graad), dan worden deze, als zij met de Joden worden gelijkgesteld, tezamen met de Mischling van de 1e graad geëvacueerd, resp. naar een getto overgebracht. In zoverre deze kinderen met Duitsers worden gelijkgesteld (normale gevallen), worden zij van de evacuatie vrijgesteld en de Mischling van de 1 e graad eveneens.

5) Huwelijken van Mischlinge van de 1e graad met 'Mischlinge' van de 1e graad of Joden.

Bij deze huwelijken (inclusief de kinderen) worden alle gezinsleden als Joden behandeld en derhalve geëvacueerd. resp. naar een bejaardengetto overgebracht.

6) Huwelijken van Mischlinge van de 1e graad met Mischlinge van de 2e graad.

Beide huwelijkspartners worden, ongeacht of er kinderen aanwezig zijn of niet, geëvacueerd, resp. naar een bejaardengetto overgebracht, daar eventuele kinderen (uit dergelijke huwelijken) volgens opvattingen omtrent de raskenmerken in de regel een sterkere inslag van Joods bloed vertonen, dan de Joodse Mischlinge van de 2e graad.

SS-Gruppenfuehrer Hofmann staat op het standpunt, dat in vergaande mate sterilisatie moet worden toegepast, vooral daar de Mischling

---

voor de keus gesteld, of hij geëvacueerd of gesteriliseerd zal worden, zich liever aan sterilisatie zou onderwerpen.

Staatssecretaris dr. Stuckart stelt vast, dat de praktische tenuitvoerlegging van de zojuist medegedeelde mogelijkheden tot sanering van de problemen van de gemengde huwelijken en daaruit voortgekomen kinderen, in deze vorm een oneindig grote administratieve arbeid met zich mee zou brengen. Om anderzijds in ieder geval ook met de biologische feiten rekening te houden, stelt Staatssecretaris dr. Stuckart voor over te gaan tot gedwongen sterilisatie.

Ter vereenvoudiging van het probleem der gemengde huwelijken zou voorts naar de mogelijkheden moeten worden gezocht, die er toe kunnen leiden, dat de wetgever zo ongeveer legt: Deze huwelijken zijn gescheiden.

Met betrekking tot het probleem van het effect van de Jodenevakuatie op het economisch leven, verklaarde Staatssecretaris Neumann, dat de Joden die in het kader van de Arbeitseinsatz in voor de oorlogsvoering belangrijke bedrijven werken, niet zouden kunnen worden geëvacueerd, zolang er nog geen vervanging voor hen beschikbaar is.

SS-Obergruppenfuehrer Heydrich wees erop, dat deze Joden volgens de door hem goedgekeurde richtlijnen voor de tenuitvoerlegging van de destijds lopende evacuëringsacties, toch al niet zouden worden geëvacueerd.

Staatssecretaris dr. Buehler stelde vast dat het Generalgouvernement. het zou toejuichen wanneer met de eindoplossing van dit probleem in het Generalgouvernement zou worden begonnen, omdat het transportprobleem hier nu eenmaal niet een alles overheersende rol speelt

---

en redenen voortvloeiende uit de Arbeitseinsatz de voortgang van deze aktie niet zouden belemmeren. Joden zouden zo snel mogelijk uit het gebied van het Generalgouvernement moeten worden verwijderd, daar juist hier de Jood als bacillendrager een alles overtreffend gevaar betekent en hij bovendien door voortdurende sluikhandel de economische structuur van het land blijvend in de war brengt. Van de in aanmerking komende ca. 2 1/2 miljoen Joden zou bovendien het merendeel der gevallen niet tot werken in staat zijn.

Staatssecretaris dr. Buehler stelde voorts vast, dat de centrale leiding voor de oplossing van het Jodenvraagstuk in het Generalgouvernement bij de Chef der Sicherheitspolizei en de SD berust en dat zijn werkzaamheden door de officiële instanties van het Generalgouvernement worden ondersteund. Hij zou slechts een verzoek willen doen, nl. dat men het Jodenvraagstuk in dit gebied zo snel mogelijk tot oplossing brengt.

Ter afsluiting werden de verschillende mogelijkheden tot de oplossing besproken, waarbij zowel van de zijde van Gouwleider dr. Meyer als van de zijde van Staatssecretaris dr. Buehler het standpunt werd ingenomen, dat men bepaalde voorbereidende werkzaamheden in het kader van de eindoplossing in de desbetreffende gebieden dadelijk zelf ten uitvoer moet brengen, waarbij echter het veroorzaken van onrust onder de bevolking vermeden zou moeten worden.

Met het verzoek van de Chef van de Sicherheitspolizei en de SD aan de deelnemers der conferentie, hem bij de uitvoering van de werkzaamheden ten behoeve van de eindoplossing de nodige steun te verlenen, werd de bespreking gesloten.
